

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Реформа освіти в Україні передбачає оволодіння учнями глибокими й міцними знаннями основ наук, засвоєння провідних ідей навчальних дисциплін, вироблення комунікативних умінь і навичок гармонійно розвиненої особистості, громадянина і патріота нашої держави [4]. Ось чому міжпредметні зв'язки у навчальному процесі набувають особливої ваги.

Аналіз шкільного курсу української мови засвідчує, що в ньому закладені значні можливості для реалізації зв'язків з усіма навчальними дисциплінами.

Визначаючи можливі напрями зв'язків української мови та інших предметів з метою стимулювання пізнавальної діяльності школярів, розвитку їхньої комунікативної компетентності, важливо встановити форми і види цих зв'язків, виділити з них ті, які найкраще допоможуть в освіті учнів. Кожний розділ шкільного курсу української мови містить певний міжпредметний матеріал, що "сприяє поглибленню розумінню мовних явищ, розширенню світогляду учнів, формуванню в них умінь застосовувати суміжні знання інших з предметів"[5:24].

Проблема міжпредметних зв'язків актуальна, їй приділяють увагу вчені-методисти і вчителі. У ряді наукових праць, зокрема, відзначається, що міжпредметні зв'язки формують в учнів науково-матеріалістичний світогляд, пізнавальні інтереси, розширюють їх кругозір, сприяють глибокому засвоєнню знань, виробленню мовленнєвих умінь і навичок.

Отже, потрібна система роботи з міжпредметних зв'язків під час навчання української мови. Реформа освіти орієнтує вчителя на комплексне розв'язання цієї проблеми.

Мета нашої статті – визначити дидактичні завдання міжпредметних зв'язків у навчанні мови, розкрити види і форми реалізації їх на уроках і в позакласній роботі.

Дослідники вважають, що "міжпредметні зв'язки – це цільові і змістові збіги, об'єктивно існуючі між навчальними предметами" [2:9]. Вони відображають у змісті навчальних дисциплін ті діалектичні зв'язки, які об'єктивно діють у природі та суспільстві й пізнаються сучасними науками. Міжпредметні зв'язки виступають як дидактична умова, що сприяє піднесенню рівня науковості і доступності навчання мови, активізації пізнавальної діяльності учнів, поліпшенню якості знань, умінь і навичок. Реалізація міжпредметних зв'язків дає змогу економно і водночас інтенсивно використовувати час на уроках.

Для успішної реалізації міжпредметних зв'язків під час навчання української мови необхідно:

- 1) використовувати методи, які найкраще сприяють оволодінню учнями знань;
- 2) формувати вміння і навички практично використовувати мовне багатство у будь-якій ситуації, у повсякденному житті;
- 3) формувати інтелектуальні вміння і навички учнів, розширювати їхню ерудицію;
- 4) розширювати науковий світогляд школярів формувати філософське розуміння суті мови як засобу спілкування, пізнання і мислення.

Зв'язки української мови з іншими предметами можуть мати таку структуру:

За контактами з іншими предметами	За змістом	За метою використання	За часом та формами реалізації
генетичні (зіставні) функціональні	фактичні понятійні теоретичні	для доповнення і поглиблення знань про мову; для порівняння споріднених чи відмінних явищ; для розширення ерудиції, введення нового	на уроці (розповідь, бесіда, самостійні завдання, міжпредметні уроки) у домашній роботі (завдання міжпредметного характеру) у позакласній роботі (міжпредметні гуртки, факультативи, олімпіади, комплексні екскурсії)

Як засвідчує таблиця, міжпредметні зв'язки конкретизують роботу вчителя, пронизують усі види і форми його діяльності. Вони є органічною

частиною всього навчального процесу і забезпечують системність у засвоєнні знань, формуванні мовленнєвих умінь і навичок.

Українська мова у школі вивчається у двох напрямках: засвоєння учнями основ лінгвістичної теорії і вироблення мовленнєвих умінь і навичок. Ці два напрямки тісно пов'язані між собою. Визначаючи зв'язки української мови з іншими предметами, треба мати на увазі насамперед ті з них, які допомагають з'ясувати походження та існування різних мовних явищ і фактів, глибше розкрити їх суть і особливості. Такі зв'язки називають генетичними, або зіставними [3:65].

Українська мова генетично пов'язана з історією, зокрема з історією України й українського народу, історією культури, з історією будь-якої галузі людських знань.

Використання таких зв'язків допомагає з'ясувати походження лексики, фразеології, графіки, багатьох слів, особливості творення слів, варіанти словоформ і словосполучень тощо. Генетичні зв'язки дають словесний матеріал для розкриття закономірностей творення тих чи інших слів, тлумачення їх значень. Варто пам'ятати твердження В.Виноградова, що слово як назва, як вказівка на предмет є річчю культурно історичною. Розкриття значення, походження і навіть уживання того чи іншого слова вимагає використання міжпредметного матеріалу. Так, питання походження української графіки, становлення правопису, формування стилів української мови розкриваються у тісному зв'язку з історією нашої країни, законами розвитку суспільства. Важливим є встановлення генетичного зв'язку української мови з іншими галузями людських знань уже на першому (вступному) уроці в 5 класі, коли з'ясовується значення рідної мови як найважливішого засобу спілкування, ролі мови в житті кожної людини. Саме на цьому уроці діти повинні засвоїти, що мова – продукт народу, засіб формування і вираження думок, засіб спілкування (з'ясовують поняття *мова* і *мовлення*). Вона зберігає всі духовні надбання етносу, розвивається і збагачується завдяки його розвитку, через що є його скарбницею. Можна

процитувати п'ятикласникам В.Сухомлинського: "Мова, слово – то найтонший різець, здатний доторкнутися до найпотаємніших куточків людського серця... Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури"[6:3]. Використання генетичних зв'язків допомагає учням глибше засвоїти й інші питання загального мовознавства, включені до програми, зокрема в розділ "Загальні відомості про мову" у 8 класі.

Різновидом генетичного є зіставний зв'язок, який виражається у зіставленні й порівнянні фактів і явищ української мови з російською або іншими мовами.

Зіставлення споріднених і порівняння відмінних мовних явищ у кількох мовах, і насамперед тих трьох, що вивчаються в школах України (української, російської та іноземної) допомагають глибше осмислити закони розвитку мови. При зіставленні однакових понять або явищ можна поставити такі запитання:

1.Що спільного й відмінного в графіці української і російської мов?
2.Які звуки вимовляються однаково в українській, російській, англійській (німецькій, французькій) мовах? 3. Чим схожі і чим різняться рід, число, відмінок в українській, російській та виучуваній іноземній мовах? 4. Чому українська, російська, білоруська, польська, болгарська мови близькі, споріднені?

Зіставний зв'язок з іншими мовами можна використовувати під час вивчення різних розділів української мови: лексики, фонетики, словотвору, морфології, синтаксису.

Різновидом зіставного зв'язку є зв'язок української мови з уроками співів. Він допомагає учням якісно засвоїти фонетико-інтонаційну, емоційно-експресивну сторони рідної мови, розвивати фонематичний слух, глибше опанувати орфоепічні норми.

Зіставні зв'язки дають змогу учням сприймати відомі факти рідної мови на широкому лінгвістичному тлі, забезпечують діалектичне розуміння розвитку мови.

Українська мова контактує з усіма іншими предметами. Ці зв'язки розкривають функції мовних засобів у різних стилях і їх називають функціональними [3:6]. Найтісніший функціональний зв'язок встановлюється з літературою, оскільки вона органічно пов'язана з мовою. Основою такого зв'язку є вивчення художнього стилю і його ознак у системі п'яти стилів мовлення, використання зразків цього стилю на уроках української мови, спостереження над мовою у художніх творів на уроках літератури [1:].

Навчальна програма з української мови спрямовує на активне здійснення функціональних міжпредметних зв'язків, оскільки особливості наукового стилю найкраще розкривати на текстах з підручників математики, історії, фізики, географії тощо. Використання газетних матеріалів дає змогу глибше ознайомлювати учнів з публіцистичним та офіційно-діловим стилями.

Порівнюючи і аналізуючи тексти різних стилів, учні краще засвоюють їх лексичні, морфологічні і граматичні ознаки, особливості структури. Зіставлення різностильових текстів допомагає розкрити частотність мовних одиниць у тому чи іншому стилі, їх стилістичну мотивованість.

Функціональні зв'язки активно встановлюються як при вивченні теоретичного матеріалу, так і під час формування вмій і навичок. Вони забезпечують функціонально-стилістичне спрямування у навчанні української мови.

Зміст міжпредметних зв'язків залежить від інформаційного критерію, зумовленого змістом навчальних дисциплін. Він включає в себе наукові факти, поняття, теоретичні відомості, що становлять ту навчальну інформацію, яка засвоюється учнями на уроках. Мовні факти є необхідною

опорою для формування понять, а мовознавчі поняття є основою для теоретичних висновків і узагальнень.

Відповідно до цього розрізняють три види змістових міжпредметних зв'язків: фактичні, понятійні й теоретичні.

Ці види зв'язків сприяють поглибленому і розширеному сприйманню учнями фактів української мови (а також інших мов); ефективному формуванню мовознавчих понять; усвідомленому засвоєнню теоретичного матеріалу з однієї чи двох (трьох) мов.

Основне завдання змістових міжпредметних зв'язків – передача школярам інформації, спрямованої на поглиблення знань про мову, її явища. Такі зв'язки стимулюють послідовний розвиток і узагальнення знань учнів, формування наукового розуміння мови як науки, як засобу комунікації. Міжпредметні зв'язки цього типу залежать від ступеня подібності виучуваних явищ, вони можуть бути повними або частковими. Найповніші зв'язки змістового характеру української мови встановлюються з іншими мовами, що вивчаються, збігаються об'єкти вивчення цих предметів, а часткові – з літературою, співами, історією, географією та ін. Так, зіставлення і порівняння подібних фактів двох чи трьох мов (голосні і приголосні звуки; корінь, префікс, суфікс; чоловічий, жіночий, середній рід; словосполучення тощо) сприяють формуванню лінгвістичних понять (наприклад, звук, морфема, категорія роду, словосполучення).

Викладання української мови, особливо в школах з російською мовою навчання, неможливе без використання таких змістових зв'язків. Це забезпечує системний підхід до вивчення мови і диктується шкільними програмами. При часткових змістових зв'язках зіставляються і порівнюються подібні факти з різних предметів. Їх можна представити за допомогою такої таблиці:

Українська мова:

антонім

переносне значення слів

зворотний порядок слів

Українська література:

антитеза

уособлення

інверсія

розвиток мови	<i>Історія:</i>
застарілі слова	розвиток суспільства
діалект	нація
	народ
звук	<i>Музика і співи:</i>
наголос	голос
інтонація	тон
	речитатив
групи мов світу	<i>Географія:</i>
слов'янські і неслов'янські мови	народи, що населяють Земну кулю, їхні мови

Мета міжпредметних зв'язків під час вивчення української мови залежить від змісту та обсягу міжпредметного матеріалу, ступеня спорідненості навчальних дисциплін чи функціонування мовних одиниць. Найчастіше ці зв'язки використовуються для поповнення і поглиблення знань про мову, вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок; порівняння і зіставлення споріднених або відмінних мовних фактів, явищ; для розширення ерудиції учнів, уведення нових відомостей про мову чи інші галузі людських знань.

Учитель може поставити за мету використати міжпредметний матеріал для глибшого усвідомлення й засвоєння мовознавчих термінів. З'ясування кожного терміна, яким користуємося при вивченні мови, буде повнішим і цікавішим для учнів, якщо докладно розкрити історію виникнення його. Покажемо це на прикладах. Термін *іменник* пройшов тривалий процес формування. Виник він на основі латинського терміна *substantivum* (суттєвий, самостійний, незалежний від інших (пор. рос. *имя существительное*) і мав кілька назв: "сущник", "передметовник", "ймення річеве", "речівник", "ім'я суще", "ймення предметне". Аж поки остаточно не закріпився термін *іменник*.

Термін *дієслово* теж має цікаву історію. У ньому відбита семантика цієї категорії слів (слова, що означають дію, процес). В українській мові цей термін мав ще назви "часівник", "дієслов".

Термінові *вигук* передували такі назви: "оклик", "виклик", "межислівце".

Терміни, як правило, відображають ті чи інші уявлення про значення, форми або функції понять, які вони називають. За характером змісту, що передає слово-термін, можна судити про час і умови його появи в українському мовознавстві. Шкільні підручники, природно, цього матеріалу не включають. Але вчитель може звернутися до нього і під час з'ясування мовознавчих понять, і на уроках лексикології в 5-6 класах, зокрема при вивченні професійних запозичених слів.

Історія походження лінгвістичних термінів може стати предметом спеціального заняття мовознавчого гуртка.

Лексико-стилістична робота на уроках української мови теж часто вимагає використання міжпредметного матеріалу. Завдання можуть бути різні: 1) з тексту підручника фізики, математики, історії виписати п'ять-десять слів професійної лексики, з'ясувати їх значення; 2) розподілити слова в галузі певної науки на власне українські і запозичені; 3) з'ясувати значення слів (омонімів, синонімів, неологізмів); 4) у тексті (уривку) художнього твору виділити загальнонавчальні слова.

Так, під час опрацювання в 5 класі теми "Звуки голосні і приголосні" використовуємо матеріал з музики, фізики для з'ясування поняття звук мовлення. При вивченні цього матеріалу варто спиратися на зіставний аналіз творення звуків у природі, мовленні і в співі, знаходити спільне й відмінне в цих процесах і проводити такі вправи, які б формували й закріплювали артикуляційні та орфоепічні навички. Завдяки цьому діти одержують можливість не тільки закріпити, а й узагальнити набуті в молодших класах на уроках української мови і музики знання, вміння і навички, побачити відоме в новому світлі.

Використання міжпредметних зв'язків на уроках української мови у вигляді дидактичного матеріалу практично має безмежні можливості. Вправи, побудовані на прикладах з різних шкільних предметів, викликають

великий інтерес в учнів активізують їхню увагу, пробуджують емоції, вносять в урок елементи новизни і цікавості. Вони певним чином посилюють інтерес і до того предмета, з якого беруться приклади.

Отже, вихід за межі власне мовних фактів, залучення до вивчення мови матеріалу інших предметів сприяє поглибленню знань учнів, розширює їх світогляд, розвиває ерудицію і мовленнєву культуру.

Література

1. Бандура О.М. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури.– К.: Рад.шк., 1984.
2. Баранов М.Т. Межпредметные связи русского языка в учебном процессе // Рус.яз.в шк.– 1979.– №3.– С.9 – 14.
3. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі.– К.: Рад.шк., 1987.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті.
5. Програми для середніх загальноосвітніх закладів. Рідна мова. 5 –11 класи // Дивослово.– 2001.– №8.– С.24 – 50.
6. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі.– 1989.– №1.– С.3 – 8.